

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

CRITERIA FOR DEFINING ARMED CONFLICT IN INTERNATIONAL LEGAL ACTS

Топольницька М.І.,

лейтенант поліції, інспектор

Управління патрульної поліції у м. Ужгороді та Мукачеві

Департаменту патрульної поліції

Стаття присвячена аналізу міжнародних нормативно-правових актів у контексті визначення критеріїв збройного конфлікту. Крім цього, автор звернув увагу на формулювання цього поняття з метою правильної кваліфікації форми збройного насильства. Автор також досліджує дію міжнародного гуманітарного права під час виникнення збройного конфлікту.

Ключові слова: критерії збройного конфлікту, збройний конфлікт, війна, внутрішні заворушення, міжнародне гуманітарне право.

Статья посвящена анализу международных нормативно-правовых актов в контексте определения критериев вооруженного конфликта. Кроме этого, автор обращает внимание на формулировку данного понятия для правильной квалификации формы вооруженного насилия. Автор также исследует действие международного гуманитарного права при возникновении вооруженного конфликта.

Ключевые слова: критерии вооруженного конфликта, вооруженный конфликт, война, внутренние беспорядки, международное гуманитарное право.

The article is devoted to the analysis of international normative legal acts in the context of determining the criteria for armed conflict. In addition, the author pay attention to the wording of this concept for the proper qualification of the form of armed violence. The author also explores the effect of international humanitarian law in the event of an armed conflict.

Key words: armed conflict, armed conflict, war, internal disturbances, international humanitarian law.

Актуальність теми. Через міжнародні організації світова спільнота бере участь у розробленні основних принципів і методик уникнення та ліквідації збройних конфліктів, дослідженні цих понять, адже навіть якщо вони мають локальний характер, заподіюють шкоду правам і свободам людини та громадянина.

Сучасне міжнародне право забороняє використання збройної агресії проти будь-якої суверенної держави. Так, п. 4 ст. 2 Статуту ООН визначено: «...всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй...» [1].

Дослідження поняття збройного конфлікту, яке подане в міжнародних нормативно-правових актах, дасть змогу визначити критерії збройного конфлікту, а це є найбільш актуальним питанням зараз, адже коли існують конкретні критерії, то можна чітко зараховувати чи не зараховувати ситуацію до збройного конфлікту.

У питанні визначення критеріїв збройного конфлікту існує багато розбіжностей як теоретичного, так і практичного характеру, тому що вони не завжди здатні реагувати на деформовані під впливом сучасних умов збройні конфлікти.

З початком міжнародно-правового регламентування збройних конфліктів уже почав використовуватися виключно термін «війна». Так, терміни «війна» й «воюючі сторони» нормативно закріплені в Гаазьких конвенціях 1907 року. Термін «війна» відобра-

жено й у Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів, бактеріологічних засобів 1925 року, а також у конвенціях, які регулюють ведення морської війни [2, с. 120].

До основних джерел міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів належить так зване «право Женеві» (Женевські конвенції 1949 року: про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали аварії корабля, зі складу збройних сил на морі; про поводження з військовополоненими; про захист цивільного населення під час війни; Додаткові протоколи до них 1977 року) і «право Гааги» (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років про закони і звичаї сухопутної війни, про відкриття воєнних дій, про права й обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної й морської війни, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року) [3, с. 174].

Мега статті – визначити критерії збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах, що, у свою чергу, запускає дію міжнародного гуманітарного права та захищає права осіб, які опинилися на території виникнення збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Спроба визначення терміна «збройний конфлікт» знайдена в судовій практиці, а саме в рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, у справі «Тадіч», де зазначено, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави вдаються до сили або коли відбувається тривале збройне зіткнення між

урядовими силами й організованими збройними групами чи ж між такими групами всередині однієї держави [4].

Сторони збройного конфлікту міжнародного характеру зобов'язані у своїх діях дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, що застосовується в цих конфліктах. Це насамперед чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року, Додатковий протокол I до них 1977 року, а також міжнародне звичаєве право, що не тільки містить великий комплекс обмежувальних положень стосовно ведення бойових дій, а й передбачає захист прав осіб, які підпадають під дію гуманітарних норм. Зокрема, заборонені як метод ведення бойових дій організація голоду серед цивільного населення, напад або знищення об'єктів, необхідних для його виживання. Держава, що є стороною, зобов'язана поважати права цивільних осіб, які перебувають під захистом 4-ї Женевської конвенції, а саме: політичні й соціальні права та судові гарантії поведінки із цими особами, їхню фізичну недоторканність і безпеку; вона має також забезпечити додержання принципу особливого захисту жінок, дітей, осіб похилого віку та інвалідів [5].

Категорія «збройний конфлікт» у міжнародних відносинах уперше застосовується в Женевських конвенціях 1949 року разом із терміном «війна», зокрема вживаються поняття «міжнародний збройний конфлікт» і «нєміжнародний збройний конфлікт» [6, с. 8]. Відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» доволі умовні, а саме вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим та охоплює поняття «війна». Однак не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність, зокрема війна має такі ознаки: акт оголошення війни; розрвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних. Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну всього суспільства, а саме державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна всього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [6, с. 9].

Нині все ще відсутнє легальне визначення цих понять, тому, на нашу думку, доцільним є звернення до доктрини МКЧХ і теорії міжнародного й національного права. Проте й тут майже ніяких реальних визначень не наводиться. Коментар до Додаткових протоколів, зокрема до Протоколу II, фактично повторюючи характеристику внутрішніх заворушень і напруженості 1971 року, ураховуючи досвід і досягнення в процесі діяльності організації, говорить про те, що такі визначення є частиною

доктрини МКЧХ, зроблені з метою їх практичного застосування. Хоча в Коментарі до Протоколу II юристи МКЧХ й наводять приклади внутрішніх заворушень та актів насильства, не визначеним є той поріг, коли внутрішні заворушення переростають у збройний конфлікт [7, с. 133].

Незважаючи на те що п. 1 ст. 1 Протоколу II встановлює певну нижню й верхню межі, містить низку критеріїв, які в досить загальному вигляді визначають внутрішній збройний конфлікт, питання кваліфікації й досі залишаються актуальними, а проблема визначення ситуацій внутрішніх заворушень і напруження – не вирішеною [6, с. 189; 8, с. 231–232].

Для того щоб відрізнити збройний конфлікт у значенні загальної ст. 3 від менш серйозних форм насильства, таких як внутрішні заворушення й напруження, заколоти або акти бандитизму, ситуація повинна досягти певного порогу конфронтації. Загальноприйнятим вважається, що мінімальний рівень визначений у п. 2 ст. 1 Протоколу II та п. 2 ст. 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду, котрі виключають ці явища з поняття збройного конфлікту нєміжнародного характеру. У зв'язку з цим зазвичай використовуються такі два критерії: 1) військові дії повинні досягти мінімального рівня інтенсивності; 2) неурядові групи, що перебувають у конфлікті, повинні розглядатися як «сторони конфлікту», що свідчить про наявність організованих збройних сил [9, с. 3].

Виходячи з вищевикладеного, доходимо висновку, що наявні два критерії, які певною мірою дають змогу визначити ситуацію як збройний конфлікт, зокрема інтенсивність та організованість суб'єктів.

Відповідно до положень Женевської конвенції 1949 року, міжнародними збройними конфліктами визнаються такі конфлікти, у яких один суб'єкт міжнародного права застосовує збройну силу проти іншого суб'єкта. Отже, сторонами в міжнародному збройному конфлікті можуть бути держави та нації й народи, що борються за свою незалежність. Відповідно до ст. 1 Додаткового протоколу I, міжнародними є також збройні конфлікти, у яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування й іноземної окупації та проти расистських режимів, здійснюючи своє право на самовизначення [10, с. 19].

Міжнародний збройний конфлікт як юридичне поняття згадується в ст. 2, яка є загальною для всіх Женевських конвенцій 1949 року: «На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив...» [11].

Знаходимо підтвердження того, що міжнародні нормативно-правові акти прийняті з метою максимального захисту людини та громадянина від наслідків збройного конфлікту, який раптово виник

на території їх проживання, незалежно від його тривалості, території охоплення, кількості поранених чи полонених. Тут також наявний ще один критерій, зокрема невизнання чи неоголошення конфлікту збройним не впливає на дію міжнародного гуманітарного права.

Пункт 4 ст. 1. Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року зазначає, що ситуації, згадані в попередньому пункті, включають збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй і в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [12].

Автор уважає таке тлумачення цілком справедливим, адже не лише включає до категорії збройних конфліктів зіткнення внаслідок політичних суперечностей, а й розширює цю категорію, включаючи до неї релігійні, етнічні тощо чинники. Таке тлумачення дає змогу застосовувати міжнародні нормативно-правові акти гуманітарного права та визначити ще один критерій, а саме відсутність впливу причин збройного конфлікту для кваліфікації ситуації.

У наш час більш детальної характеристики, визначення і критерії пропонує доктрина сучасного міжнародного гуманітарного права, що, на нашу думку, сформулювала два основні підходи до дослідження випадків порушення внутрішнього порядку й виникнення обстановки внутрішньої напруженості. Перший підхід полягає лише у вивченні цих явищ, детальному аналізі їх понять, ознак і сутності та їх відмежуванні від збройного конфлікту. Другий підхід, на противагу першому, – в дослідженні «від протилежного». Він характеризується вивченням збройного конфлікту та його відмежуванням від цих явищ. Що до першого підходу, то, на думку М. Беджауї, фахівці говорять про внутрішні заворушення, коли в умовах відсутності збройного

конфлікту держава застосовує силу з метою збереження або відновлення правопорядку й законності, а про внутрішню напруженість, коли в умовах відсутності внутрішніх заворушень вона вдається до превентивного застосування сили з метою збереження миру й законності [13, с. 38].

Із цього приводу вчений Е.Е. Кузьмін висловлює думку, що сьогодні однією з найбільш гострих проблем у практиці застосування міжнародного гуманітарного права залишаються питання щодо відсутності чіткого й повного визначення всіх ситуацій, до яких повинні застосовуватися його норми. Так, міжнародне гуманітарне право лише характеризує ситуації, які мають бути врегульовані його нормами. Разом із цим і досі залишаються відсутніми чіткі та недвозначні критерії, за якими такі ситуації можна було б визначити. Саме це, на нашу думку, становить суттєву проблему, адже норми міжнародного гуманітарного права не діють у ситуаціях, що не перетинають певний поріг застосування. Що стосується права збройних конфліктів, то, як нам видається, недостатньо врегульованими залишаються питання правової кваліфікації випадків порушення внутрішнього порядку й виникнення обстановки [14, с. 203].

Висновки. Отже, виходячи з вищевикладеного, резюмуємо таке щодо критеріїв визначення збройного конфлікту в міжнародних актах:

- ситуація повинна досягти певного порогу конфронтації, інтенсивності;
- організованість суб'єктів;
- суб'єктність, у цьому випадку конфлікт між двома або більшою кількістю держав уважається міжнародним, а збройні зіткнення в межах території однієї держави – не міжнародними;
- невизнання чи неоголошення конфлікту збройним, його тривалості, території охоплення, кількості поранених не впливає на дію міжнародного гуманітарного права;
- відсутність впливу причин збройного конфлікту для кваліфікації ситуації.

Загалом можна зробити висновок, що норми міжнародного права щодо визначення критеріїв збройного конфлікту ще потребують удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Репецький В.М. Міжнародне гуманітарне право: [підручник] / В.М. Репецький, В.М. Лисик. – К.: Знання, 2007. – 467 с.
3. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: [навчальний посібник] / Н.В. Пронюк. – 2-е вид., змін. та допов. – К.: КНТ, 2010. – 344 с.
4. TPIY, Prosecutor v. Tadic, Case № IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, para. 70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icty.org/case/tadic/4>.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998–2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/19980614/legal/>.
6. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О.В. Батрименко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 18 с.
7. Draft Additional Protocols to the Geneva Conventions of August 12, 1949: Commentary / International Committee of the Red Cross. – Geneva, 1973. – 176 p.
8. Кузьмін Е.Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми / Е.Е. Кузьмін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – Одеса, 2014. – Вип. 12. – Т. 2. – С. 187–190; Стрельцов Є.Л. Міжнародні конфлікти: спроба визначення / Є.Л. Стрельцов // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – Вип. 75. – С. 227–234.
9. How is the Term “Armed Conflict” Defined in International Humanitarian Law? / International Committee of the Red Cross. – Opinion Paper, 2008. – 5 p.
10. Жаровська І.М. Міжнародне гуманітарне право: [навчальний посібник] / І.М. Жаровська. – К.: Атіка, 2010. – С. 280.
11. Конвенція про захист цивільного населення під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

12. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1.

13. Современные войны: гуманитарные проблемы: [доклад для независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам] / под ред. В.И. Болдырева. – М.: Междунар. отношения, 1990. – 256 с.

14. Кузьмін Е.Е. Окремі аспекти правової кваліфікації випадків порушення внутрішнього порядку й виникнення обстановки внутрішньої напруженості / Е.Е. Кузьмін // Право і суспільство. – 2016. – № 5. – Ч. 1. – С. 203–208.